

SELÇUKLULAR DÖNEMİ SİVAS'TA İLMİ HAYAT VE İLİM ADAMLARI

THE SCIENTIFIC LIFE AND SCIENTISTS IN THE PERIOD OF SELJUKIANS IN SİVAS

Dr. Abdullah KAYA*

Özet

Türkler, Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'yu fetih çalışmaları doğrultusunda Sivas'ı da alıp Türkleştirmişlerdir. Bu çabaların sonucunda bölge, Selçuklular döneminde dünyanın en önemli ticaret ve ilim merkezlerinden birisi olmuştur. İpek ve Baharat Yolları'nın kavşak noktasında olmasından dolayı Sivas'ta ticaret gelişmiş ve şehir, Anadolu'nun Konya ve Kayseri gibi kentleriyle her bakımdan boy ölçüşecek konuma gelmiştir. Hatta bazı Selçuklu Sultanları merkez Konya yerine Sivas'ta ikamet etmeyi uygun görmüşlerdir.

Moğol baskıları veya diğer sebeplerden dolayı XII. ve XIII. Yüzyıllarda Kafkasları terk edip Anadolu'ya gelen birçok ilim ve fikir adamı öncelikle Sivas'a yerleşmiştir. Daha sonraları bölgedeki fikrî uyumsuzluk veya Moğol tehdidinden dolayı bazılarının Konya cihetinde iç bölgelere doğru göç ettiğini görmekteyiz.

Selçuklular döneminde Sivas Anadolu'nun önemli ilmî merkezlerindendi. Çok sayıda ilim ve fikir adamını medreselerinde yetiştirdiği gibi Kafkaslardan göç eden ilim adamlarını da bünyesinde barındırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Selçuklular dönemi, I. İzzeddin Keykavus, Anadolu, İlim Adamları

Abstract

After the victory of Malazgirt, Turks began Turkizing Anatolia from the perspective of conquering. The result of these efforts the region became the most important trade center and science area in the time of Seljukians. Since Sivas is in the conjunction of silk and baharat roads Trade enourmously developed and the can be able to cope with the other Anatolian's cities like Kayseri and Konya from every perspectives. Even some Seljukian'Sultans thought to settle down Sivas instead of Konya.

* Sivas Kongre Lisesi Tarih Öğretmeni, zaravi588@hotmail.com

For the oppression of Mongol and other reasons, most scientiests migrated Caucases to Anatolia and and settled down in Sivas. Later times, fort pense he reason of Mongol threats and idealogical differences,they migrated in the deep direction of Konya.

Owing to the fact that Sivas was well -organized city fort he time of Seljukians, it was known as the one of the most important science area in that time. Not only Sivas grew so many scholars and scientiests but also homed a lot of scientiests coming from Caucases

Key Words: Seljukians, The Period of Seljukians, I. İzzeddin Keykavus, Anatolia, The scientiests

Giriş

Bir medeniyet beşiği olan Sivas, yetiştirdiği âlim, şair, mutasavvıf ve devlet adamlarıyla önemli şehirlerimizdendi. Yetişen âlimlerin bir kısmı, İslam dünyasının birçok yerinde tanınmaktadır. Çalışmada Sivas'ın Selçuklular dönemi ilim ve kültür hayıtı ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş âlimlerinin de günümüze aktarılması amaçlandı.

Sivas, Danişmentli, Selçuklu, Eratna, Kadı Burhaneddin ve Osmanlı Devleti'nin medeniyet merkezlerindedir. Bu devletlerin bazısına da payitahtlık yapmış olan Sivas şehri, tarihin her devresinde önemli bir ticaret ve kültür merkezidir. Sivas, sağlam bir tarihi dokuya sahiptir.

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere Sivas; Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra -Bizans'ın yapılan anlaşmaya uymaması üzerine-¹ komutanlarına ikta olarak verdiği topraklardandır. Bu komutanlardan Danişmend Gazi bölgeye gelerek Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı alır² ve beyliğini kurar. Sivas,ta bu topraklarla birlikte ilk kez Türk hâkimiyetine girmiş olur.

Sivas'ın Türk hâkimiyetine geçişiyle ilgili değişik tarihler verilmektedir. Kesin tarih verilmemekle birlikte Malazgirt Zaferi'nden hemen sonraki bir süreçte

¹ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 1992, s. 24; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâmesi 952-1136 ve Papaz Grigor'un Zeyli 1136- 1162*, çev. Hrant D. Andreasyan, notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara, 2000, s. 143-144.

² Reşîdüdîn, *Câmiu't-tevârih*, (nşr. Ahmet Ateş), Ankara, 1960, s. 38; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, Ankara, 1988, s. 64.

Sivas, Türk hâkimiyetine geçmiştir. Sivas Türklerin eline geçtiğinde yıkılmış, harabe olmuş adeta virane bir şehir görünümünde idi³.

Genellikle göç dalgalarıyla Türkistan'dan gelen Türkler, göçebe hayatı terk ederek şehir merkezlerine yerleşiyor⁴, diğerleri de köyleri iskân tutuyorlardı. Mustafa Akdağ ise; bu köylülerin göçebe ve yerleşik olmak üzere iki bölümden oluştuklarını ifade etmektedir. Ancak Sivas bölgesindeki köylülerin ise göçebe değil de yerleşik hayatı seçtiklerini belirtmektedir⁵. Ayrıca Türkler, Anadolu'ya çadırlarıyla, sürüleriyle bir daha geri dönmek üzere geliyorlardı⁶. Kurulan bu yerleşim merkezlerinde dervişler ve mutasavvıflar için tekke ve zaviyeler oluşturulurken; âlimler ve öğrenciler için de medreseler birer kültür müessesesi olarak inşa edilmiştir.

Uzun süre Danişmendli yönetiminde kalan Sivas, Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler arasındaki hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Danişmendlilerin hamisi olan Şam hükümdarı Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü üzerine, II. Kılıç Arslan, Danişmendli topraklarını ele geçirerek Anadolu'da Türk birliğini kurmak istemiştir. 1175 yılında Sivas'a giren II. Kılıç Arslan, buradaki Danişmendli hâkimiyetine son vererek⁷ Sivas'ı Türkiye Selçuklu topraklarına katmıştır.

II. Kılıç Arslan yaşlandığında ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdı. Kendisi Konya'da oturacak, oğulları da kendisine tâbi olarak verilen yerleri yöneteceklerdi. Bu taksimde Sivas ve Aksaray, büyük oğlu Kutbeddin Melikşah'a (1188–1193) düştü⁸. Bu tarihten itibaren şehzadeler arasında, devletin tamamına sahip olma mücadelesi başladı. Kudbeddin Melikşah'ın, babasını esir olmasıyla başlayan bu mücadele, kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın diğer kardeşlerini de alt edip Sivas ve Konya'yı ele geçirmesiyle son buldu⁹. Böylece Rükneddin Süleymanşah, Türkiye Selçuklularını tekrar bir çatı altında toplamayı başardı.

I.Alâeddin Keykubat dönemine kadar huzur içinde yaşayan Sivas, bu dönemden itibaren Moğol saldırılarına uğradı. Örneğin, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında uygulanan yanlış politika sonucu Sivas üç gün süreyle Moğolların

³ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (edt. H.D.Yıldız), C.VIII, İstanbul, 1992, s. 123.

⁴ Ahmet Caferoğlu, "İlk Anadolu Vatan Kültürü Kurucuları", *TM*, XVII, İstanbul, 1972, s. 2–4.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, 1243–1453, C.I, İstanbul, 1995, s. 21–23.

⁶ Arif Bilge, *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması ve Aramızdaki Rumlar Tarihi*, Konya, 1971, s. 81.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2002, s.217; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, İstanbul, H.1345, s.61; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi -II-*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1992, s. 344–345.

⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) -I-*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1996, s. 41; İbn Bibi, *Muhtasar Selçuknâme* (nşr. M. H. Houtsma), Leiden 1902, s. 5, (Türkçe trc. M. Nuri Gençosman), Ankara, 1941, s. 24.

⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 219–220; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye*, s. 51–55.

yağma ve talanlarına maruz kaldı¹⁰. Bu yenilgiden sonra Anadolu'ya Moğollar hâkim oldu.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, öldüğünde yaşları 11, 9 ve 7, olan II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve Alaaddin Keykubat'ı geriye bırakmıştı. Devletin ileri gelenleri, örfe göre; iktidara büyük olan şehzade İzzeddin Keykavus'u tahta geçirmişlerdir. Ancak kısa süre sonra başlayan taht kavgası sonucu ülke, Sivas merkez olmak üzere, İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıçarslan arasında paylaştırılmıştır¹¹. III. Alâeddin Keykubat ise devletin son hükümdarlarından sayılmaktadır.

Türkiye Selçuklularının İlhanlılar tarafından tamamen yıkılmasından sonra, XVI. Asırda Anadolu'yu bunların gönderdiği valiler yönetmişlerdir. Gelen valilerin merkezi genellikle Sivas şehri olmuştur. Çünkü Sivas, o zamanları önemli bir ticaret merkeziydi. Valilerden Timurtaş'ın idamıyla¹² İlhanlı hâkimiyeti son bulmuştur. Emir Eratna, 1343 yılında Sivas-Erzincan arasındaki Moğolları yenerek Sivas'ta sultanlığını ilan etmiştir. Orta Anadolu'da kurulan bu Eretna Devleti'nin merkezi önceleri Sivas iken daha sonraları Kayseri olmuştur. Ülkesini oldukça güzel bir şekilde idare eden¹³ Eratna'nın ölümüyle yerine oğlu Mehmet Bey geçer (1352–1365). Onun ölümü üzerine de küçük oğlu Alâeddin Ali Bey devletin başına geçmiştir. Ancak devlet, Eratna Bey dönemindeki iyi yönetimine bir daha kavuşamamıştır. İktisâdî düzeni ve siyasî otoritesi bozulmuştur. Ali Bey'in vefatıyla¹⁴ devletin başına geçen 6 yaşındaki oğluna naip olarak Kadı Burhaneddin atanmıştır¹⁵. Bu durumdan istifade etmek isteyen Amasya Emiri Hacı Şadgeldi, Moğol ve Tokatlıların yardımıyla Sivas'a yönelmiştir. Ama Kadı Burhaneddin, bu zatın yandaşlarıyla anlaşıp onları bu işten vazgeçirerek Emir Hacı Şadgeldi'yi Danişmend köyü önünde öldürtmüştür. Hacı Şadgeldi'yi ortadan kaldıran Kadı Burhaneddin, 1381'de Sivas'ta tahta çıkarak kendi adıyla anılan Kadı Burhaneddin devletini kurmuştur¹⁶.

Kadı Burhaneddin zamanında da Sivas devlet merkezi olduğundan birçok saray yapılmış ama günümüze ulaşamamıştır. Kadı Burhaneddin'in, Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmesine rağmen Sivas şehri ona teslim olmamıştır. Bu tarihlerde I.Beyazıt, oğlu Süleyman Çelebiyi büyük bir ordu ile Sivas üzerine

¹⁰ İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, (yay. Haz. Recep Toparlı), Sivas, 1998, s.64; Besim Darkot, "Sivas" *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul, 1950, s. 571.

¹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.454–493; İ. Hakkı-R. Nafiz, s.64–68.

¹² İ. Hakkı-R. Nafiz, s.75.

¹³ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, C.II, Ankara, 1989, s. 7.

¹⁴ Kemal Göde, *Sultan Alâeddin Eratna*, Ankara 1990, s.45–46; İ. Hakkı-R. Nafiz, s.77–93.

¹⁵ Aziz bin Erdeşir el-Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, (nşr. Fuad Köprülü), İstanbul, 1928, (Türkçe trc. Mürsel Öztürk), Ankara, 1990, s.204, 222.

¹⁶ İ. Hakkı-R. Nafiz, s. 97.

göndermiştir. Süleyman Çelebi öncelikle, Sivas'ı kuşatmış olan Kara Yülük Osman Bey'i yendi ve Sivas'ı aldı¹⁷. Böylece Sivas, Osmanlı idaresine girmiş oldu.

Görüldüğü gibi, Danişmentliler zamanında Haçlı Seferleri ve beylikler arasındaki mücadeleler yüzünden pek de gelişemeyen Sivas, kesin olarak Selçuklu hâkimiyetine girdikten sonra büyük gelişmelere sahne olmuştur. Burada sağlanan huzur ortamı, Selçuklu sultanlarının ticarete büyük önem vermeleri ve dünya ticaret yollarının Anadolu'dan geçmesi Sivas'ın kısa bir zamanda gelişmesini sağlamıştır. Öyle ki XII. yy.da Sivas, uluslararası dünya ticaret merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmeler doğal olarak Sivas'taki ilmi hayatı da yakından etkilemiştir. Ticari canlılığın sonucunda oluşan aktivite diğer bölgelerdeki âlimlerin ve mutasavvıfların şehre gelmelerini sağlamıştır. Sivas, zamanın ilim merkezleriyle yarışacak duruma gelmiştir.

Sivas'ın siyasi tarihini kısaca özetledikten sonra, biraz da dönemin ilmi hayatından bahsedelim.

I- Türk Hâkimiyetine Girişinden Osmanlı'ya Kadar Sivas'taki İلمي Faaliyetler

Anadolu'daki Türk devletlerinde ilmi faaliyetler hemen hemen aynı paralellikte gelişirken, Danişment'liler döneminde farklılık arz etmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde yazılan ilk eserler, kronolojik bir sıraya sokulacak olursa Malazgirt Zaferi'nden sonraki 150 yıllık süreçte müspet ilimlere ve felsefeye ilgi duyulduğunu ve âlimlerin de devlet adamlarınca kollandığını görmekteyiz. İşte bu atmosfer içinde Anadolu'da ilk te'lif edilen eser olarak İbnü'l-Kemal İlyas b. Ahmet'in yazarak Danişmendoğlu Melik Ahmet Gazi'ye sunduğu yapıtı görmekteyiz. “*Keşf'ül-Akabe*” adlı bu eser Danişmentlilerin ilmî konulardaki çalışmalarının daha öncelere gittiğini göstermektedir¹⁸. İlk eserin burada yazılmış olmasının en büyük nedeni Danişmentli illerinde Türkmencilik ülküsünü yerleştirme gayretleridir¹⁹.

Bu dönemde Bizans ve Haçlılar üzerine seferler düzenlendiğinden Anadolu Türklüğü ilmî faaliyetlere fırsat bulamamıştır. Ancak bu olaylar sükûnete kavuştuktan sonra pek çok medrese kurulmuş ve ilmî faaliyetler başlanmıştır.

Anadolu'da da eğitim-öğretim, İslam dünyasının diğer coğrafyalarında olduğu gibi genelde medreselerde yapılırdı. Medrese dışında bu tür faaliyetlere rastlanılmış olsa da²⁰, ilmiye sınıfı kesinlikle medreselerde yetişirdi.

¹⁷ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (çev.Mürsel Öztürk), Ankara, 2001, s. 44-46; Darkot, “Sivas”, s. 572; İ. Hakkı-R. Nafiz, s. 114-117; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi-I-*, Ankara, 1982, s. 299.

¹⁸ Mikâil Bayram, “Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi”, *SÜSAM, V, Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1995, s. 100.

¹⁹ Bayram, “İlk Türkçe Eser”, s. 99.

²⁰ M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, İstanbul, 1994, s. 99.

Sivas'ta ilmi faaliyetlere Danişmentliler döneminden başlayarak önem verilmiş ve bu faaliyetlerin geliştirilmesi için daima çaba harcanmıştır. Her ne kadar Sivas'taki ilk medreseye²¹ dair izler 1157²² tarihini gösterse de bundan öncesine ait ilmi faaliyetler olmamıştır diyemeyiz. En azından cami, mescit veya zaviyelerde öğretim hayatının başlamış olacağını düşünüyoruz. Örneğin Sivas'ın ilk mimari yapılarından sayılan Ulu Cami 1138²³ tarihinden itibaren hem ibadethane hem de medrese olarak kullanılmıştır.

Danişmentliler zamanında başlayan ilmi çalışmalar, Türkiye Selçukluları zamanında zirveye ulaşmıştır. Öyle ki Selçuklular döneminde Sivas'a, "Dâr'ul-ulemâ" (Âlimler Beldesi), "Dâr'ul-âlâ" (Yücelik Beldesi) gibi adlar verilmiştir. Türkiye Selçuklularının ileri gelen birçok devlet adamı²⁴ da Sivas'taki medreselerde yetişmiştir.

O dönemler Sivas'ın 120 000'i aşan nüfusunun haricinde medreselerinde de pek çok talebe bulunurdu²⁵. Selçuklular dönemindeki Sivas medrese vakfiyeleri incelendiğinde ekonomik olarak bu kurumların desteklenmiş olduğu görülür. Bu da Sivas'ta ilme olan alakayı ortaya koymaktadır. Şehrin idarecileri âlimlere, müderrislere ve mutasavvıflara büyük ilgi göstermişler, hatta bizzat kendileri ilimle meşgul olmuşlardır.

Türklerin, ilim adamlarına olan derin hürmetini duyan âlimler, Maverâünnehir, İran, Mısır, Suriye ve diğer bölgelerden kalkıp Anadolu'ya gelmişlerdir. Türkistan ile Anadolu arasındaki kültür köprüsünün en önemli ayağını oluşturan Sivas, Moğol baskılarından kaçan birçok âlimin de -Anadolu'ya girdikten sonra Konya'ya varmadan önceki- ilk ikametgâhı olmuştur. Sivas'a gelen âlimler, Farsça ve Arapça birçok eser kaleme alarak bu bölgede ilmî ve fikrî hareketlerin canlanmasına, kültür ve medeniyetin de gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Sivas'a gelenlerin arasında meşhur âlim ve mutasavvıflar da vardı. Anadolu'da Ahilik teşkilatının mimarlarından ve Rükneddin Sicâsî'nin(Suhreverdi tarikat silsilesinden) müridi ünlü şeyh Evhâdüdin Kirmâni, bunların en önemlilerinden biridir. Eserinden de anlaşıldığına göre Evhâdüddin, I. İzzeddin Keykavus döneminde Sivas'ta bir süre kalmış ve onun sohbet meclisinde bulunmuştur. Ancak bir süre sonra Sultan, onu kendine karşı Alaaddin Keykubat'ı

²¹ Abdullah Kuran, Sivas'ta 1150 tarihlerinde medresenin varlığından bahsetse de tespit edememiştir. Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara, 1969, C. I. , s. 1.

²² Sivas'ta belirlediğimiz ilk Danişmentli-Türk medresesi olan Yağlıbasan Medresesi'dir; Mustafa Demir, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri", *Ege. Ün. Sos. Bil. Enst. Tarih Ana. Bil. Dal. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İzmir, 1996, s. 211.

²³ Ulu Caminin inşa tarihi ile ilgili olarak birçok tarih verilse de, Mustafa Demir doktora tezinde bu tarihin 1138 olduğunu savunmuştur. (Mustafa Demir, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri", *Ege. Ün. Sos. Bil. Enst. Tarih Ana. Bil. Dal. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İzmir, 1996, s.165-166.)

²⁴ I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubat zamanındaki Emir Mübârizeddin İsa ile Emir Necmeddin Behramşah gibi. Rivayete göre aralarındaki husumetin ta çocukluklarından -Sivas medreselerindeki tahsillerinden- beri devam ettiği belirtilir. (Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.300).

²⁵ A. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tebâbeti*, Ankara, 1940, s. 59.

tutan ve tahta çıkarmak isteyen çevrenin yanında yer nedeniyle hapse attırılmıştır. Hatta Evhâdüddin, Sultan'a yapılan suikaste dahi karışmıştır²⁶. Moğol baskılarından Sivas'a hicret eden meşhur âlimlerin diğer bir kısmı ise: Necmeddin Dâye, Muhyiddin Arabî, Mevlâna'nın babası bahâüddin Veled²⁷ dir.

Sivas'a, çevre ülkelerden birçok âlim geldiği gibi, Sivas'tan da ilim alanında yetişmek üzere Mısır, Halep ve Dimaşk gibi ilim merkezlerine gidenler olmuştur. Bir kısmı da geri dönmemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Sivaslı âlimler denince sadece burada yaşamış olanlar akla gelmemelidir. Özellikle Memluklu kaynaklarında “Sivas” nisbesiyle birçok âlimin olduğundan bahsedilir²⁸.

Selçuklulardan sonraki dönemlerde, Moğol hâkimiyeti ve iç karışıklıklar sebebiyle; 1277'den sonra pek çok insan Anadolu'yu terk etmiştir. Bu göçten Sivas da nasibini almış ve pek çok ilim adamı şehirden ayrılmış²⁹; ancak şehrin eğitim alanındaki cazibesi devam etmiştir. Sivas'taki medreselerden üçünün bu dönemlerde yapılmış olması bunun en açık delilidir. Kadı Burhaneddin döneminde de önemini koruyan³⁰ Sivas şehri, Timur olayından sonra cazibesini yitirmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, Sivas'ta Danişmentlilerle başlayan ilmi faaliyetler, Osmanlı dönemine kadar devam etmiştir. Ankara savaşından sonra bir daha eski inkişafına kavuşamamış ve sekteye uğramıştır. Her ne kadar Osmanlı dönemi eğitim ve öğretim faaliyetleri Selçukluya nispeten daha planlı, disiplinli, teşkilatlı ve belli esaslar çerçevesinde yapılmış olsa da Sivas açısından bakıldığında Selçuklu dönemi kadar başarı sağlanamamıştır. Bunun en önemli göstergesi de Sivas'taki Selçuklu medreselerinin ve buralara da yetişen âlimlerin sayısının fazlalığıdır. Metin Sözen de Selçuklular dönemi Sivas'taki eğitim ve kültür hayatına Osmanlı döneminde ulaşamadığını belirtmiştir³¹. Sivas'ta ilmi faaliyetlerin yüksek derecede olduğunun bir diğer göstergesi de Konya kadısı gibi Sivas kadısına da “Melik” unvanının verilmesidir³².

II- Medreseler

Arapça “*Derase*” kökünden ismi mekân olan “*medrese*” kelimesi, ilim tedris edilen yer manasında olup, sıbyan mekteplerinden sonra tahsil hayatının sürdürüldüğü müesseselerdir.

²⁶ Mikâil Bayram, Şeyh Evhadü'd-din Hamit el - Kirmani ve evhadiyye Tarikatı, Konya, 1993, s.33-34.

²⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994, s.65; İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu –İlhanlı İlişkilerinde Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 73 (Dipnot-32).

²⁸ İlyas Gökhan, “XIV. yy.ın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ve Eretna Bey'le Olan İlişkileri” *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 94-95.

²⁹ Erdem, a.g.b., s. 78.

³⁰ Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1993, s. 127.

³¹ Metin Sözen, *Anadolu kentleri*, İstanbul, 1971, c.1, s. 215.

³² Akdağ, a.g.e, s. 63.

Nizamü'l-Mülk'e kadar plansız programsız olan medreseler, onunla birlikte belli bir sisteme ve programa bağlanmış ve branşlara ayrılmıştır. Medreselerde eğitim, öğrencilerin ailelerine yazın bağ, bahçe işlerinde yardımcı olmalarından dolayı sonbaharda başlardı. Öğretimin başlangıcında medreselerin açılışını sultan veya vezir yapar, gelenek icabı ilk dersi de verirlerdi. Medreselere alınan talebe sayısı genellikle 15-20 iken bu sayının 30'u bulunduğu olurdu.

Gerek yapı ve gerekse teşkilat bakımından Büyük Selçuklu Medreselerini örnek alan Türkiye Selçukluları, Osmanlılara da örnek olacak medreseler inşa etmişlerdir³³. Medreseler, kendilerine tahsis edilen çeşitli vakıflarla, devlete hiç yük olmadan, eğitim ve öğretim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

Selçuklu medreselerindeki amaç hem ilmin gelişmesini sağlamak hem de ilmiye mensuplarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmaktır. Bu medreselerin başka bir kuruluş amacı da Fatimî'lerin Şiîlik propagandalarını engellemek ve diğer Rafizî telakkilere karşı Sünniliğin müdafaasını yapmaktır³⁴. Medreselerdeki dini eğitim Hanefî mezhebi doğrultusunda verildi.

Ortaçağ İslâm dünyasındaki medreselerde, eğitim iki kısma ayrılırdı; Birinci kısımda matematik, astronomi, geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefe tahsil edilirken; ikincisinde usul, fıkıh, hadis, tefsir, kelim gibi dersler verildi. Medreselerdeki dersler konularına göre ihtisaslara ayrılırdı. Darül Hadis, Fıkıh, Tıp gibi. Bu medreselerden mezun olanlara, aldıkları eğitime göre meslek ruhsatı verildi. Hekimler ile cerrahların bu ruhsatı alabilmeleri için ayrı ayrı imtihanlardan geçmeleri gerekiyordu³⁵.

Zamanımızın üniversiteleri mahiyetindeki bu medreseler, mimari bakımdan yapıldıkları bölgenin iklim koşullarına göre, açık ve kapalı avlulu olmak üzere inşa edilmişlerdir. Sivas, sert bir kış iklimine sahip olmasına rağmen -ne hikmettir bilinmez- medreseler genellikle açık eyvanlı olarak yapılmıştır. Bu medreselerde mescit, türbe, çeşme ve kütüphane bulunurdu.

Osman Turan, Selçuklular dönemi Sivas'ında on kadar medresenin varlığından bahsetmektedir³⁶. Bu dönemde Sivas'taki medreselerin tam sayısı hakkında değişik görüşler olsa da genel kanaat on bir civarında olduğudur. Günümüze ulaşanlardan, Gök Medrese olarak bilinen³⁷ Sahib Ata Medresesi (Evliya Çelebi bu medreseye Kızıl Medrese demektedir)³⁸, Buruciye³⁹ (Hacı Mesud

³³ Afet İnan, "Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1993, s. 2-3.

³⁴ Abdülkerim Özeydin, "Mengücekliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (edt. H.D.Yıldız), C.VIII, İstanbul, 1989, s. 8.

³⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984, s. 135; İnan, "Gevher Nesibe Şifaiyesi", s. 2.

³⁶ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s.123.

³⁷ İki minaresindeki mavi çinilerinden dolayı, Osmanlı dönemi resmi kaynaklarda ve halk arasında bu eser Gök Medrese olarak bilinir; İ. Hakkı-R. Nafiz, s. 145-146.

³⁸ Bu medrese hakkındaki malumat seyahatnâmede günümüz Türkçesiyle şöyle geçer: "Kızıl Medrese denilen görülmeğe değer bir medrese vardır ki, İslam ülkelerinde böyle bir ilim evi ne yapılmıştır, nede yapılabilir. Timur bunu gördüğünde heyecanlanıp binanın şekline hayran kalmıştır.Kale kapısı gibi yüksek bir kapısı vardı ki gören kimsenin aklı perişan olur...Medresenin içinde seksen oda vardır. İlim öğrenen talebe

Medresesi)⁴⁰ ve Çifte minareli medrese⁴¹ 1271 tarihinde yapılırken, Şifahiye Medresesi, 1217 yılında yapılmıştır⁴².

Vakıf kayıtlarında ismi geçen diğer medreseler de şunlardır: Subaşı Medresesi, Kemaliye Medresesi, Necmeddin Medresesi, Bulgarî Medresesi, Hokkabaz Medresesi, Şemseddin el-Cezerî Medresesi, Emirüddin Ali el-Hamevî Medresesi, Medrese-yi Şerife, Necmeddin Tusî Medresesi⁴³ ile Sivas'ta ilk olarak yapılmış oldukları düşünülen Selçukiye Medresesi⁴⁴ ve Yağlıbasan Medresesi⁴⁵, dir. Bunlar, Osmanlılar zamanında da medrese olarak kullanılmışlardır.

Medreselerin öğrenci sayıları da Anadolu'daki diğer medreseleri geride bırakıp Konya ile yarışacak konumdadır. Bir dönem, Anadolu'nun ünlü medreselerinden Kırşehir Caca Bey Medresesinin 10, Amasya Halifet Gazi Medresesinin 12, öğrencisi varken Sivas Gök Medresenin 20⁴⁶, Buruciye Medresesinin ise 30 öğrencisi tespit edilmektedir. Konya İnce Minare Medresesinin ise 38 öğrencisi vardır⁴⁷.

Medreselerdeki müderris maaşları, öğrenci bursları ve eğitime ayrılan yıllık toplam ücretler bölgelerin ilmi hayatı hakkında bilgi vermektedir. Bundan dolayı Selçuklular dönemi Gök Medrese ile ilgili istatistik bilgilerini aktarmayı uygun buluyoruz. Gök Medresede (üst düzey) öğrenci bursu 15 dirhem⁴⁸ ile diğer medreselerden çok; ancak Konya İnce Minare Medresesi ile aynıdır. Eğitime ayrılan yıllık toplam gideri bakımından (4740 dirhemle) Konya İnce Minare Medresesine eşittir. Personel miktarıyla (15 kişi) çoğundan ileride olan Gök Medrese de müderris maaşları ise şöyledir: Gök Medresede müderrislere 150 dirhem verilirken, Halifet Gazi Medresesinde 100 dirhem, diğerlerinde ise 60–70

efendiler kışın alt katlarda, yazın ise üst katlarda öğrenim yaparlar....." (Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul, 2001, s.36).

³⁹ Medresenin yapımcısı olan Muzaffer b. Hibetullah; âlim, fazıl, fakih ve çok zengin bir zattır. Servetini hayra ve ilmin neşr ve tamimine sarf etmiştir. (M. Fahreddin Başel, *Sivas Bülteni*, Sivas Mektupçusu, Sivas, 1935, s. 36).

⁴⁰ Melek Dosay Gökdoğan, "Selçuklular Dönemindeki Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 207.

⁴¹ Çifte Minare Medresesi; Defter-i Evkaf-ı Rum'da "Evkaf-ı Medrese-i Pervane Bey" ismiyle kayıtlıdır; Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas, 1998, s.45.

⁴² Gökdoğan, "Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", s.209.

⁴³ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s.123; Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakaraya, 2005, s.183–184; (1280 tarihli Gök Medrese vakfiyesinde isimleri geçenler), Sadi Bayram –Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmaret ve Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, Ankara, 1981, s.54–59.

⁴⁴ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s.123; İsmet Kayaoğlu, "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S.XII, Ankara, 1978, s. 98–99.

⁴⁵ "Bu medrese Defter-i Evkaf-ı Rum'da kayıtlıdır."; Demir, "Beylikler Devri Sivas", s. 193.

⁴⁶ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 123.

⁴⁷ İbrahim Balık, "Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 263.

⁴⁸ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s.124.

dirhem civarındadır⁴⁹. Gelirlerinden de anlaşıldığı üzere Gök Medrese'deki müderris maaşları dönemin en ünlü âlimlerinin ve müderrislerinin Sivas'ta bulunduğunu bize göstermektedir. Medreselerdeki müderrislerin kalitesi hocaya verdiği maaşla eşdeğerdir. Ancak âlimlerin seçimindeki ölçü ehliyet ve ilimleridir.

Sivas'taki medreselerde dini eğitimin yanı sıra farklı alanlarda da ilmi faaliyetler yapılıyor ve bilimsel gelişmelere yardımcı olunuyordu. Gök Medrese'de yirmi kadar araştırmacının çalışıyor⁵⁰ olması bu tür ilmi faaliyetlere örnek teşkil eder. Bunlara yıllık 600 dirhem ücret ödenmiştir. Buna en yakın ücreti ise Caca Bey Medresesi 300 dirhemle⁵¹ izlemektedir. Bu değerlendirmeler bize Selçuklular dönemi Sivas medreselerinin önemini göstermektedir.

III- Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları

Medreseler, ister hayırsever vatandaşlar, isterse de devlet adamları tarafından yaptırılmış olsun, ilim tedris etmek için yapıldığından hepsinin kendisine ait bir müfredat programı vardır. Bu programlar genellikle medreseleri yaptıran kişilerin zihinlerine göre şekillenirdi. Hatta bu programı medresenin vakfiyesine dahi yazdırırlardı⁵². Eğer medresenin bânisi bir devlet adamı veya hükümdar ise programa daha çok önem veriliyor ve müessesede, kurucusunun amacına hizmet edecek bir eğitim politikası takip ediliyordu⁵³.

İhtisas medreseleri, hizmetlerine göre; Dâru'l-Hadis, Dâru't-Tıp ve Dâru'l-Kurra olarak üç grupta toplanmaktadır⁵⁴. Sivas'taki Çifte Minare Medresesi Dâru'l-Hadis iken Dâru'ş-Şifâ Medresesi, isminden de anlaşıldığı üzere Dâru't-Tıp grubundadır. Dâru'ş-Şifâ Medresesinde de tıp eğitimi ve tedavisi birlikte görülmektedir.

Selçuklular dönemi Sivas'taki medreselerde hangi eserlerin ders kitabı olarak okutulduğuna dair kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak, Osmanlı dönemi eğitim-öğretimi, Selçuklunun devamı olduğuna göre, Osmanlı medreselerindeki kitapların Selçuklular döneminde de okutulduğu kanaatine varabiliriz.

Osmanlı Dönemine ait medreselerdeki eğitim-öğretimi anlatan eserler incelendiğinde; o dönemler için Sivas medreselerinde, dini ilimler alanında şu derslerin ve kitapların okutulduğu tespit edilmektedir:

⁴⁹ Turan, a.g.e. , s.123-124; Balık, "Sivas Gök Medrese", s.263-267.

⁵⁰ Bayram – Karabacak, a.g.m., s. 53.

⁵¹ Balık, a.g.b., s. 266.

⁵² Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara, 1998, s. 189.

⁵³ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, 1983, s. 31.

⁵⁴ Câhit Baltacı, *15.ve16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 14.

Hadis:

* Kütübü Sitte

* Hüseyin b.Mahmud el-Ferra' el-Beğavi'nin "Mesabihu's-sünne"adlı 4719 hadisten meydana gelen eseridir.

* İmam Sağani diye bilinen Razıyyu'd-Din Hasan b. Muhammed al-Sağani'nin"Meşariku'l-Envari'n-Nebeviyye min Sihahi'l-Ahbari'l-Mustafaviyye" adlı, altı sahih hadis kitabından derlenen 2246 hadisi içeren eseri.

Hadis Usulü:

* İbn Mübarek. İbnu'l-Esir ve İbn Hacer el-Askalânî'nin "Nuhbetu'l-Fiker" adlı eserleri.

Fıkıh

* Ahmed b.Muhammed Kuduri'nin "Muhtasaru'l-Kuduri"adlı eseri

* Burhane'd-Din Ali b. Ebi Bekr Merginani'nin " el-Hidaye" adlı eseri.

* Burhanu'ş-şri'a Mahmud'un "Vikayetu'r-Rivayefi Mesaili'l-Hidaye" adlı eseri.

* Sirâce'd-Din Muhammed b. Mahmud b. Abdi'r-Reşad es-Secavendi'nin "Fera'izu's-

Secâvend"adlı eseri.

Fıkıh Usulü

* Celale'd-Din Ömer b.Muhammed'in "el-Muğni"si.

* Abdu'l-lah b. Ahmed en-Nesefi'nin "Menaru'l- Envar"ı

Akaid ve Kelam

* Ahmed b. Ca'fer el-Hanefi'nin "Aka'idu't-Tahavi"adlı eseri.

* Necme'd-Din Ebu Hafs Ömer b. Muhammed Nesefi'nin "Aka'idu'n-Nesefi"si.

* Nasıru'd-Din Tusi'nin "Tecridu'l-Kelam"ı.

* Abdullah b. Ömer Beyzavi'nin "Tavaliu'l-Envar"ı.

Tefsir

* Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed ez-Zemahşeri'nin, "el-keşşaf an Haka'iki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil" adlı eseri.

* Nasıru'd-Din Ebu'l-Hayr Abdu'l-Lah b. Ömer b. Muhammed b. Ali'nin "Kadı Beyzâvî'nin, Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil"adlı eseri.

* Ebi Muhammed el-Muafe b. İsmail'in "Nihayetü'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an"⁵⁵.

Belâğat

* Sirace'd-Din Ebu Ya'kub Yusuf b. Ebi Bekr Sekkaki'nin "Miftahu'l-Ulum" adlı eseri.

* Celale'd-Din Muhammed b. Abdi'r-Rahman el -Kazvini'nin "Miftahu'l-Ulum" a yaptığı "Telhisu'l-Miftah fi'l-Me'ani ve'l-Beyan"¹.

Arab Dili

a.Sarf

* İbn Hacib diye meşhur olan Ebu Amr Osman b. Ömer'in "eş-Şafiye"si.

* İzze'd-Din Ebu'l-Feza'il İbrahim b. Abdi'l -Vehhab b. İma'd-Din b. İbrahim Zincani'nin "el-İzzi"si.

* Ahmed b. Ali b. Mes'ud'un "el-Merahu'l-Ervah"¹.

b.Nahv

* Abdu'l-Kahir el-Curcani'nin "el-Avamil"i.

* Nasır b. Abdi's-Seyyid Matrizi'nin "el-Misbah"¹.

* İbn Hacib'in "el-Kafiye fi'n-Nahv"i.

* Cemale'd-Din Ebu Abdi'l-Lah Muhammed b. Abdi'l-Lah Ta'î'nin "el-Elfiye fi'n-Nahv"⁵⁶. Selçuklular dönemi Sivas'taki eğitim-öğretimin sadece dini alanlarda olmadığını; Mantık, Kelâm, Belâğat, Tıp, Astronomi, Lügat, Nahiv, Hendese, Hesap, Heyet ve Felsefe gibi aklî ilimlerinde okutulduğunu yukarıda zikretmiştik.

Şimdi de Sivaslı yahut bir vesileyle Sivas'ta bulunmuş ilim adamları, şairler ve mutasavvıflar hakkında bilgi vermeye çalışalım.

IV- Selçuklular Zamanında Sivas'taki Âlimler ve Mutasavvıflar

A. Sivaslı olanlar

1. Abdulvahhab Rahati: Abdulvahhab'ın babası, İzzeddin Hüseyin, dedesi ise Kemaleddin Ahmed'dir. Babası dönemin beylerindendi. Abdulvahhab'ın nüfuzlu âlimlerden olduğu vakfiyesinden de anlaşılmaktadır. Kitabede geçen "es-

⁵⁵ Bu eserin yedinci cildi 3998 numara ile Sivas Ziya Bey Kütüphanesinin yazma eser bölümündedir. Dili Araçça olan bu Yazma eserin tarihi Hicri 614'dür.

⁵⁶ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s.28.33; Câhit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s.10-42; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.65; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İltiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988, s.19; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 4-35.

Sadı” genellikle âlimler ve şeyhlerden çok nüfuzlu kimseler için kullanılan bir terktir. Bu kitabe, “*Sivas ve Divriği Kurpusu*” nda mevcuttur.

Doğum tarihi belli olmayan Rahatî'nin ölüm tarihi Ocak 1328'dir. Abdolvahhab'ın kabri, Sivas'ın doğusunda, kılavuz mahallesinin sonunda, şoseye bitişen tepe üzerindedir. Kitabesinde şunlar yazılıdır: “*Ey Allah'ım! Bu kabrin sahibi rahmetli Çelebi Abdolvahhab b. Emir Hüseyin'e (Allah ona rahmet etsin) acı. 728 yılı Rebiülahirinde öldü*”⁵⁷.

2. Ahmed b. Mahmud es-Sivasi: Hicri yedi yüzlü yıllarda Sivas'ta doğmuştur. Dini ilimler sahasında tanınmış olup önemli te'lif eserleri şunlardır: “*Risalet-ün-Necat*”, “*Riyad'ul İrhad*”, “*Şerh-u Feraiz-u Siraciye*”, “*Uyun-u Tefasir*”⁵⁸

3. Ahmedî Türkiye Selçukluları'nın yıkılışından sonraki beylikler döneminde yaşamış olan Ahmedî'nin asıl adının Tâcüddîn İbrahim olduğu bilinmektedir. Hakkında fazlaca malumat olmayan Ahmedî'nin doğum yeri bazı kaynaklarda farklı gösterilse de Sivaslı olduğu kabul görmüştür. Ahmedî'nin en ünlü eseri ise “*İskender-nâme*” mesnevisidir⁵⁹. İlköğrenimini Anadolu'da yaptıktan sonra bilgisini artırmak için Mısır'a gittiği ve orada tıp, riyaziye, mantık ve astronomi alanlarında eğitim gördüğü bilinir⁶⁰.

4. Ebu Abdullah Ali b. Mehmet b. Aliyyüs Sivasi: Selçuklu dönemi Sivaslı bilginlerindedir. Babasının adı Mehmet, dedesininki Ali'dir. Sivas'ta bilimsel çalışmalarını sürdüren Ebu Abdullah Ali, hekimliği ile şöhret bulmuştur. Fazilet sahibi bir insan olup çevresinde çok sevilmiştir. Selçuklu emirlerinden Yeşbek namına te'lif ettiği “*Kitab-ı İksir-il-Hayat Fi Telhis-i Kavaid-il -Muacelat*” isimindeki hekimlikle ilgili eserin önsözü Arapça, esas bilgiyi ihtiva eden kısmı Farsça'dır. “*Akd-ül Cem'an*” adlı eserde yazılı olduğu gibi Emir Yeşbek, Amasya'da Selçuklu saltanatına bağlı olarak hüküm süren Tacüddin Altunbaş'ın Atabey'i olup, 1318'de çıkan bir karışıklıkta katledilmiş ve çocukları Mısır'a kaçmıştır⁶¹.

5. Eminüddin Abdurrahman b. Ömer : Sivaslı olan bu zat, meşhur âlimlerden Esirüddin Ebherî'nin (ö.1265) torunudur. Özellikle matematik ve astronomi alanlarında ün salmış ve eserler kaleme almıştır. 1332 yılında vefat eden

⁵⁷ İ. Hakkı-R.Nafiz, s.188; İbrahim Aslanoğlu, *Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları -I*, Sivas, 2006, s. 32.

⁵⁸ Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâ'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannafin*, İstanbul, 1951, s. 67.

⁵⁹ Cemal Ağıрман, “Ahmedî'nin İskender-name'sinde Peygamber Tasavvuru”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 211.

⁶⁰ Yaşar Akdoğan, *İskendernâme'den Seçmeler*, Ankara, 2000, s.7.

⁶¹ M.Ali Kırboğa, *Kamus-ül-Kütüp ve Mevzuatil' Müellafat*, Konya, 1974, s. 56; Ünver, *Selçuklu Tebâbeti*, s. 93; Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları -I*, s. 29, 97; Erdal Sargutan, “Selçuklularda Tıp ve Tıbbi Kuruluşlar”, *Vakıflar Dergisi*, 1976/11, Ankara, 1976, s. 320.

Eminüddin Abdurrahman b.Ömer, “usturlap”, “rub el-müceyyeb” gibi astronomi aletleri yapmıştır⁶².

6. Emir Ahmed b. Muhammed b. El-Nakşibendî el-Celâl Sivasî: Celâl Sivasî, Sivaslı şeyhlerindedir. 1348'de Avrupa gibi Sivas'ta da yaygın olan veba salgınına yakalanarak burada vefat etti. Nureddin İbrahim b. Ali el-Sivasî ve Mevlana Şeyh Şehabeddin Abdullah'tan dersler almıştır⁶³. Hocalarından yola çıkarak bu zatın Mevlevî şeyhlerinden olduğunu söyleyebiliriz.

7. Fahreddin Mehmet: Âlim ve hattat olan Fahreddin Mehmet, aynı zamanda Sivas'ın bilinen en eski şairidir. Doğum tarihi 1236–1241 arası iken ölüm tarihi 1317 veya 1323'tür. Babası Mustafa dedesi Zekeriya'dır. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen Fahreddin Mehmet'in “Ümmühatü'l-Kelimeteyn” adında ünlü bir kasidesi vardır. Muhammed ibn-el-Mansurî Kılaun'a hocalık yapmıştır⁶⁴.

8. Hacı Şemsü'd-Din Ahmed: Sivaslı olan Şemsü'd-Din Ahmed, Anadolu da “Âfâkî” yolun salıklarından şeyh Evhâdüdin Kirmânî'nin halifesidir⁶⁵.

9. Hüsameddin b.Ayinedâr es-Sivasî: XIII. yüzyılda Sivas'ta yaşamış olan ediplerendir. “Sultanü'l-Üdebâ”⁶⁶ ve “Sultanu'l-Âşîkîn” lakablarıyla tanınan bu zat, Sivas'ın meşhur Mevlevilerdendir⁶⁷.

10. İzzü'd-Din Urmevî (es-Sivasî): Urmevi, 1266 yılında -Pervane devrinde- III. Gıyaseddin tarafından Sivas'a kadı olarak atanmıştır⁶⁸. Özellikle fıkıh ve felsefe alanında ihtisaslaşmış olan Urmevi için Aksarayî şunları söyler: “İlim dallarında gerçeklerin derinliklerinde ve şer'i kurallarda öyle bir derece ve makama ulaştı ki arş, onun karşısında kürsüden daha düşük seviyede göründü”. Din, hikmet ve fen ilimlerinde derinleşmiş, iyiliksever bir şahsiyet olan Urmevi⁶⁹ Mevlana'ya gönülden bağlı müritlerdendi⁷⁰.

Mısır Memlûklü Sultanının Anadolu'ya gelerek Elbistan yakınlarında Moğol ordusunu yenilgiye uğratması üzerine, Kayseri'ye gelen Abaka, bütün Selçuklu şehirlerinin yağmalanmasını ve halkının da katledilmesini emretti. Bu katliam esnasında âlimler de dâhil 200,000 kişinin öldürüldüğünden bahsedilir. Sivas kadısı olan İzzü'd-Din Urmevî'nin de bu katliamda öldürüldüğü düşünülmektedir. Bir

⁶² Gökdoğan, s. 209.

⁶³ Erdem, s. 80.

⁶⁴ Aslanoğlu, a.g.e., s.323

⁶⁵ Mikâil Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul, 2001, s.45

⁶⁶ Demir, a.g.e., s. 202.

⁶⁷ Gökbel, *İnanç Tarihi*, s. 94.

⁶⁸ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsamaratü'l-Ahbar*, (çev.Mürsel Öztürk), Ankara, 2000, s.90,121; Elnur Nesirova, “XIII.Yüzyıl Başlarında Anadolu Azerbaycan İlişkileri”, *Sel. Üniv. Sos. Bil. Enst. Tarih Ana. Bil. Dal. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Konya, 2003, s.170.

⁶⁹ Aksarayî, *Müsamaratü'l-Ahbar*, s.69, 90, 121.

⁷⁰ Demir, a.g.e., s.200.

rivayete göre de Moğol istilasından sonraki bir tarihte -Mecded din Atabeg ile birbirine yakın bir tarihte- Sivas'ta vefat etti⁷¹.

11. Kemaleddin Ahmed oğlu: İslam dünyasının tanınmış âlimlerinden Rükneddin Sivasî, Rahtaoğulları ailesinden olup şehre büyük eserler yaptırmış ve hayır kurumları vakfetmiştir. 1324 senesinde Dımaşk'ta vefat etmesi üzerine Emevi Camiindeki Cafer-Tayyar'ın yanı başına defnedilmiştir⁷².

12. Nureddin İbrahim b. Ali el-Sivasî: Sivaslı olan bu zat, Celâl Sivasî döneminde Sivas'ta yaşamış ve ona hocalık yapmıştır⁷³.

13. Muhammed b. Muhammed Haccî : Muhammed Haccî'nin, Kudbeddin Şirazi ile Sivas'taki bir münazaralarda tartışmış olması, onun Sivas'ta bulunduğunu ve medreselerde müderrislik yaptığını göstermektedir.⁷⁴

14. Şeyh Nefisü'd-Din-i Sivasî: Mevlana'nın dergâhında hizmette bulunan Sivaslıların en ünlülerindendir⁷⁵. Eflaki'nin eserinde adı geçen Nefisü'd-Din-i Sivasî hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Eserde, Ahi Evren'in ölüm yılı ile ilgili bir bilgide, Eflaki bu zatı kaynak göstererek ondan nakil yapmıştır. Şahsın ismi sadece burada zikredilmektedir⁷⁶. Sivaslı olan bu âlim aynı zamanda iyi bir diptir⁷⁷.

15. Şihabu'd-Din Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî: Osmanlı'nın ilk müelliflerinden sayılan müfessirimiz Şihabu'd-Din es- Sivasî'nin nesebi, doğum yeri ve yılı hakkında kaynaklarda kesin bilgilere rastlanılmamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir'in eserinde “*Sivaslıdır*” denilirken, diğer kaynaklarda “*Sivaslı birinin kölesi*” olduğu⁷⁸ zikredilmektedir.

Adı Ahmed b. Mahmud olan müfessirimiz, daha çok Sivasî nisbesiyle ma'ruf ve meşhur olup kendisine, “*Şihabü'd-Din*” lakabı verilmiştir⁷⁹. Kaynaklarda “*Şihabu'd- Din es-Sivasî*” nisbesiyle zikredilirken, halen metfun bulunduğu İzmir iline bağlı Selçuk ilçesinde ise halk onu “*Şihabu'd-Din Dede*” olarak

⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.550-551 ; Bu katliamda İlhanlı veziri Sahib-i Divan Şemseddin Cüveyni, birkaç şehri satın alarak onları bu afetten korumuştur. Bu şehirlerden biriside, çok az yağmaya uğrayan Sivas'tır. (Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk devletleri tarihi*, Ankara, 1991, s.160; Bertold Spuler, *İran Moğolları (siyâset, idare ve kültür, İlhanlılar Devri 1220-1350)*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1957, s.85).

⁷² Erdem, s. 80.

⁷³ Erdem, s. 80.

⁷⁴ Gökdoğan, s. 209.

⁷⁵ Ahmet Gökbel, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul, 2004, s. 94.

⁷⁶ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, s. 98.

⁷⁷ Demir, a.g.e., s. 202.

⁷⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1925, C. I, s. 200; Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları -II-*, s. 468.

⁷⁹ Katip Çelebi, Mustafa b. Abdil'lah, *Keşfu'z Zunun an Esami'l Kütübi ve'l Fünün*, (Hazırlayanlar: Şerafeddin Yaltkaya ve Kilisli Rif'at Bilge) İstanbul, 1971, C. II, 1185.

bilinmektedir⁸⁰. Zaten onu diğer Sivasî'lerden ayırt edebilmek için “*Şihabu'd-Din*” lakabıyla zikretmek daha uygundur.

Kaynaklardan öğrendiğimiz bilgilere göre; Sivasî, Sivas'ta henüz köle olduğu bir dönemde ilme yönelmiş, küçük yaşta alet ilimlerini elde ettikten sonra, devrin ileri gelen âlimlerinden de ulum-i 'aliye'yi tahsille emsalleri arasında temayüz etmiştir. Müellifimiz, ilmîni tamamladıktan sonra Zeyniyye tarikatının mü'essisi Zeynu'-Din el-Hafî'nin haleflerinden Şeyh Mehmet Efendi'ye, intisab ederek tasavvufî bilgileri öğrenmiş ve daha sonra bu zatla birlikte Ayasluğ'a gitmiştir. Buradaki ikameti hep tedris ve irşatla geçmiştir⁸¹.

Ayetleri tefsir ederken daha çok ihtilafî konulara değinmiş ancak kendi görüşünü ve mezhebini belirtmemiştir. Fakat bütün eserlerini incelediğimizde Hanefî mezhebine bağlı olduğunu anlıyoruz.

Müellifimiz Sivasî'nin, vefatı hakkında, hayatını muhtevî rical ve tabakat kitaplarında, birbirinden oldukça farklı tarihler yer almaktadır. Hicri 780 tarihi bunların en kuvvetlisidir⁸². Sivasî'nin, Ayasluğ'a gittiğinde, orada Aydınolu Mehmet Bey'in ikram ve iltifatına mazhar olduğu, Bursalı Mehmet Tahir'in eserinde, “Mehmet Bey” diye zikredilmektedir. Aydınolu Mehmet Bey'in vefat tarihi ise h.734'dür. Buna göre; h.780 tarihi müellifin vefatı için doğru görünmektedir⁸³.

Nisbelerinden Sivaslı oldukları anlaşılan fakat İsimlerinden başka haklarında bilgiye ulaşamadığımız âlimler şunlardır: Husâmüddin Hasan b.Muhammed,⁸⁴ Şeyh Nasuri'd-Din-i Sivasî ve İsfendiyyar b. Sivasî

B. Sivas'ta bulunanlar

1. Baha Veled:Anadolu'ya gelip iz bırakan âlimlerden biri de “*Sultanü'l-Ulemâ*” lakabıyla da tanınan Bahaeddin Veled b. Hüseyin el-Bekri'dir. Kendisi Belh'lidir. Daha sonra hanımı ve çocukları ile birlikte Nişabur, Bağdat, Mekke, Medine, Şam, Halep, Erzincan, Suşehri, Malatya, Larende ve Konya'ya gelir⁸⁵. Yaşadığı şehirler arasında Sivas'ta vardır⁸⁶. Mevlâna'nın babası olan bu zat tahminen 1220–1221 yıllarında Melik Fahreddin Behramşah zamanında Erzincan'a gelerek Mengücekli beldesine yerleşmiş ve çok sevilip sayılmıştır. Bir süre Erzincan'daki Akşehir'de ikamet etmiştir⁸⁷. Fakat daha sonra rivayete göre bölge halkı ile fikri

⁸⁰ Bahattin Dartma, “Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazî Bir Şahsiyeti: Şihabuddin es-Sivasi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 223.

⁸¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 200.

⁸² Ahmed Midhat Efendi, *Mufassal Tarih-i Kurun-i Cedide*, İstanbul, 1331/1912, s.589–590.

⁸³ Aslanolu, *Sivas Meşhurları -II-*, s. 468.

⁸⁴ Gökdoğan, s. 209.

⁸⁵ Aksarayî, s. 199.

⁸⁶ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1994, s.65; Erdem, s.73(Dipnot–32).

⁸⁷ Cahen, *Osmanlılardan önce*, s. 255.

tezatlıklara düştüğü için buradan ayrılmıştır. Özlemine çektiği fikri çevreyi burada bulamamıştır.-Mengüceklilerinde genel olarak hakim olan fikri yapılanma Türkmen ülküsü idi.- Bir diğer görüşe göre de bölge halkı eğlenceye ve küfre daldığı için buradan ayrılmayı uygun bulmuştur.

“*Menakıbül-Arifin*” den anlaşıldığı üzere Baha Veled, I.Alâeddin Keykûbad üzerinde büyük tesiri olan bir âlimdi ve Baha Veled’e çok itibar ederdi⁸⁸.

Baha Veled hayatta iken Sultan Alâeddin Keykubad onun müritlerinden sayılırdı. Baha Veled ölünce 628 (1230–1231) Alâeddin Keykubad o kadar üzülmüştü ki yedi gün saraydan dışarı çıkmamış ve 40 gün at kuşanmamıştır. Taziye kabul etmek için tahtı bırakıp hasıra oturmuş, hatimler indirip, sofralar kurdurmuştu. Ayrıca Baha Veled’in türbesinin etrafını Kâbe’nin çevresindeki duvarlar gibi ördürüp bir taş üzerine ölüm tarihini de yazdırmıştır⁸⁹.

Baha Veled’in, Burhaneddin Hüseyin et-Tirmizi gibi çok değerli öğrencileri de vardı. Eserlerinin adları da “*el-Esrâr el-Ruhiyye, Maşruk el-Şemseyn fi’l-Tasavvuf ve’l-Ahlak, el-Ma’ârîf eledi fi’l-Esrâr el-Ahadi*” dir⁹⁰.

2. Burhaneddin Mesud Anevî: Mesud Anevî, Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keykavus döneminde Sivas’ta yaşamış ve kaleme aldığı “*Enise’l-Kulûb*” adlı eseri ona sunmuştur. Sultanın mazharına layık olan Mesud Anevî, Sivas’a kadı olarak atanmıştır. I.İzzeddin Keykavus Darüşşifasına ait olan vakfiyenin düzenlenmesinde, hem kadı olarak hem de kâtip olarak hizmet etmiştir⁹¹.

3. Ebü’l-Fazl Hubeyş (Hüseyin) b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisi: Türkistan’dan Anadolu’ya gelip Sivas’a yerleşen ve burada çok değerli eserler kaleme alan âlimlerdendir. Anadolu’ya geliş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmasa da Sultan II. Kılıç Arslan’ın Aksaray şehrini kurmasından sonra Azerbaycan bölgesinden getirttiği gaziler, âlimler ve tüccarlardan⁹² olduğu düşünülmektedir.

Sultan II. Kılıç Arslan’ın hizmetinde bulunmuş, özellikle Sultan’ın oğlu Kutbeddin Melikşah için tıp, astroloji, rüya yorumculuğu ve daha birçok konuda eserler yazmıştır. Ancak bir seferinde Sultan’a yapmış olduğu kehanet tutmayınca Sultan onu görevinden azletmiş; fakat canını bağışlamıştır. Süryani Patriği Mihael’in *Vekayinamesi*’nde; Sultan’ın yanından hiç ayırmadığı *Kemaleddin*

⁸⁸ Sultanın, Baha Veled’e muhabbeti ile ilgili daha birçok menkıbe burada anlatılır. (Emine Uyumaz, “Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubâd Dönemine (1220-1237) Bir Bakış”, *Cogito –Selçuklular- Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 29, İstanbul, 2001, s.58-59).

⁸⁹ Uyumaz, “Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubâd”, s. 129.

⁹⁰ Emine Uyumaz, *Sultan I.Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi(1220-1237)*, Ankara, 2003, s.97.

⁹¹ Demir a.g.e., s. 201.

⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 233.

lakabındaki filozofun Hubeş (Hüseyin) b. et-Tiflisî⁹³ yani Tiflisli Şerefeddin Hüseyin⁹⁴ olduğu sanılmaktadır.

Hubeş (Hüseyin) b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisî'nin Ölümü ve mezarı hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Muhammed b. Ebu Bekir et-Tiflisî'nin dedesi olduğu iddia edilmekte ve Sivas'taki Tiflisi ailesi ile olan ilişkilerinden bahsedilmektedir⁹⁵.

Sultanın azlinden sonra, Sivas'a gelip yerleştiği tahmin edilen Hubeş et-Tiflisî döneminin çok önemli âlimlerindendi. Arapça, Farsça, Latince ve Süryanice'yi çok iyi derecede bilmektedir. Bu özelliğinden dolayı çok sayıda eseri okumuş ve bunlardan istifade etmiştir. Tıp, astroloji, rüya yorumculuğu ve daha birçok konuda 30'a yakın eser kaleme almıştır⁹⁶. En meşhur eserlerinden olan "Kamil ut-Ta'bir" adlı eserini ise Sultan II. Kılıç Arslan'a ithaf ederken⁹⁷ Sultan'ın oğullarından Sivas meliki Kutbeddin Melikşah'a da "Kifayetü't-Tıb'ı" sunmuştur. Ölüm tarihi 1231'dir⁹⁸.

4. Eseddin Mütekellim: Şemseddin İsfahanî'nin, Sivas'ta kaldığı dönemler yanındaki âlimlerdendir. İlmî kişiliği Şemseddin Tebrizi tarafından da kabul görmüş olan bu zat, Ahî Muhammed Divane'nin hocasıdır⁹⁹.

5. Fahreddin b. İbrahim Irakî : İbrahim Irakî, "Leme'ât" ve "Divân"ı ile Acem tasavvuf şairleri arasında önemli bir yere sahiptir. Şeyhi Şehabeddin Sühreverdî'nin direktifleriyle Hindistan'a gider. Tekrar Anadolu'ya döndüğünde Konya'ya gelir. Konya'da Sadruddin Konevî ile sohbetlerde bulunur, hatta onun te'sirinde kalır. İbrahim Irakî, Sivas ve Tokat bölgesinde de yaşamıştır¹⁰⁰.

6. Hacı Bektaş Veli'nin Kardeşi Menteş: Hacı Bektaş Veli ve kardeşi Menteş, Horasan'dan göç ederek birlikte Sivas'a gelirler. Buradan Amasya'ya (Baba İlyas'ın yanına), oradan da Kırşehir ve Kayseri'ye giderler. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin Kardeşi Menteş, Kayseri'den geriye Sivas'a dönerek buraya yerleşir ve burada vefat eder¹⁰¹.

⁹³ Turan, a.g.e, s. 232-233.

⁹⁴ Turan, s. 233.

⁹⁵ İ. Hakkı-R.Nafiz, s.153-154.

⁹⁶ Cevat İzgi, "Hubeş et-Tiflisî", İ.A., C.18, İstanbul, 1998, s. 289.

⁹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 233.

⁹⁸ İzgi, "Hubeş et-Tiflisî", s. 213; Demir, a.g.e., s. 201.

⁹⁹ Demir, s. 202.

¹⁰⁰ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 1993, s. 202.

¹⁰¹ Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Veli- Makalat*, Ankara, 1996, ,ts, XXXI; Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bektaş-ı Veli*, Ankara, 2007, s. 122.

7. Hacı Nureddin Bin Eyyub: Hacı Nureddin b. Eyyub hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin, Sivas ve Amasya’da yaşamış olan “Ahlâtî” lakabına sahip bir aileden olduğu sanılmaktadır

Bu âlimin kabri de yine Abdolvahhab Gazi’nin türbesi etrafındadır. Kitabesi şöyledir: “*Bu mutlu, şehid, Allah’ın rahmetine muhtaç Hacı Nureddin b. Eyyub b. Hacı Zeynüddin Muhammed ibn Eyyüb Ahlati’nin kabridir. 702/1302 Rebiülahirinin dördüncü Perşembe günü*”

Bu kitabenin altında da şu satırlarla başlayan bir Farsça rubai bulunmaktadır; “*Ey bizim mezarlarımızın yanından sürekli olarak geçen kimse.....*”¹⁰²

8. Hoca Cemaleddin Tiflisi: Hoca Cemaleddin, Muhammed b. Ebu Bekr’in kardeşidir. Hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hoca Cemaleddin’in kabri, abisi Muhammed b. Ebu Bekr’in kabrinin yanındadır. Kitabesinde şunlar yazılıdır: “*Bu; genç, mutlu, Allah’ın rahmetine muhtaç Hoca Cemaleddin b. Ebu Bekr b. El-Hac b. El-Hüseyin-i Tiflisi’nin kabridir. Allah onu, ana ve babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın*”

Ölüm tarihi iyi okunamamaktadır. Ancak abisinden hemen sonra veya önce öldüğü tahmin edilmektedir¹⁰³.

9. İbn ul-Azrak: Tarihçi olan İbn ul-Azrak, XII. Yüzyılda Abhaz (Gürcü) kralından ayrılarak Sivas’a gelip bir süre Nizameddin Yağbasan’ın yanında kalmıştır. Yağbasan, bu zata ve diğer bilim adamlarına çok hoş muamelelerde bulunmuştur¹⁰⁴.

10. İbrahim Ali b. İbrahim: “*Bezâdi Sivasî*” mahlasını kullanan bu zat özellikle kuran ilminde ünlü olmuştur. Sene 1350’lerde vefat eden âlimin ders aldığı hocaları ise, İsfendiyar b. Sivasî ile Mesud b. Ahlatî’dir¹⁰⁵.

11. İbrahim b. İlyas b. Aksarayı: Cemaleddin Aksarayı’nın asıl adı İbrahim, babasının adı ise İlyas b. Ali’dir. Cemaleddin, Şeyh Şemseddin Eyyub ile Kahire’ye gitmiş, Anadolu’ya döndükten sonra Malatya’da bir dergâha şeyh olmuştur. Oradan tekrar Kahire’ye dönerek bir süre, Feryum’daki Hankah şeyhliğinde bulunmuştur. Daha sonra Anadolu’ya tekrar gelip buradaki (Sivas) tekkelerde şeyhliğini yürüterek 1329 yılında ölmüştür¹⁰⁶.

“*Amasya Tarihi*”, Cemaleddin’in Sivas kadısı iken öldüğünü yazmaktadır; fakat kaynak göstermemektedir (3.cildin 24.sahifesinde). Cemaleddin Aksarayı’nın oğlu Fahreddin İlyas’ta babası gibi âlim bir zattır.

¹⁰² İ. Hakkı-R.Nafiz, s.188.

¹⁰³ İ. Hakkı-R.Nafiz, s. 192.

¹⁰⁴ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 161.

¹⁰⁵ Erdem, s. 80.

¹⁰⁶ Erdem, s.80-81; İ. Hakkı-R.Nafiz, s. 189.

Cemaleddin Aksarayı'nın kabri, Abdulvahhab Gazi türbesi yanındadır. Kabir taşının yanında şu kitabe vardır: “*Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu kabrin sahibi şeyh, zahid, ariflerin kutbu, millet ve dinin güzelliği Aksarayı'dir. Allah onu geniş merhametine daldırsın.*”

Aynı taşın diğer tarafında, besmele ve sonra “*Dikkat edin! Muhakkak Allah'ın sevgili kulları için korku yoktur. Onlar üzülmeyenler de*” (Yunus/62) ayeti yazılmıştır. Kabrin ayak taşının her iki tarafında, Ayete'l-Kürsü bulunmaktadır; fakat tarih kaydı yoktur¹⁰⁷.

12. Kudbeddin Şirazi: Aslen İranlı olan Kudbeddin, 1236 yılında İran'ın Şiraz kentinde dünyaya gelmiştir. İlk önce babası Ziyâeddîn gözetiminde tıp ve sufilik eğitimi almıştır. Babasının ölümüyle genç yaşında, babasının yerine Şiraz'da hekimlik görevine devam etmiştir. Aynı zamanda da hekim olan amcası ve diğer hocalardan İbni Sina'nın “*Kânûn*” adlı eserini okumuştur. Yirmi dört yaşına geldiğinde, hastaneden ayrılarak zamanını tamamen tıp eğitimine adanmıştır. Bu uğurda Horasan, Irak, Anadolu'yu dolaşmış¹⁰⁸ çok sayıda hocalardan dersler aldı. Daha sonra Meraga'ya gidip Nasreddin Tûsî'den astronomi; Horasan'a gelerek meşhur filozoflardan Necmeddîn Dabîrân Kâtîbî al-Kazvînî'den felsefe; Konya'ya da Sadreddin Konevî'den kuran yorumu ve hadis gibi dini ilimler üzerine dersler aldı¹⁰⁹.

Sivas'ta bulunan âlimlerin en ünlülerinden olan Kudbeddin Şirazi 1236–1311, burada kadılık görevinde bulunmuştur. Abaka Han zamanında bölgede siyasi otorite boşluğu oluşmasını diye dönemin en ünlü bilgin ve âlimlerden Kudbeddin Şirazi kadı unvanıyla özel bir görevle Sivas'a gönderildi. Abaka'dan sonra yerine geçen kardeşi Ahmet'de Sivas'taki Şirazi'ye elçi göndererek tahta geçtiğini bildirmiştir¹¹⁰. Bugün hala mevcut olan görevlendirme menşurunda Sivas, Darü'l-Âlâ olarak zikredilmektedir¹¹¹.

Kudbeddin Şirazi, kadılığının yanında, Gök Medresede ders vermiş olan bir filozof ve din bilginiydi. Astronomi, fizik, coğrafya ve tıp alanında da dikkati çeken bir araştırmacıydı. Sivas'tan sonra sırasıyla Malatya, Mısır ve Tebriz'de bulunan Şirazi, burada vezir ve tarihçi Reşideddîn Fazlullâh gibi önemli âlimlerle karşılaşmıştır. Burada vefat etmiş olan Şîrâzî, pek çok ilim hakkındaki bilgisinden dolayı “*Allâme*” olarak anılmıştır¹¹².

Şirazi'nin, tıp, coğrafya, astronomi gibi birçok alanda yazmış olduğu eserleri mevcuttur. Gök Medrese'de hocalığı sırasında iki tane çok değerli matematiksel

¹⁰⁷ İ. Hakkı-R.Nafiz, s. 189.

¹⁰⁸ Ünver, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁹ Azmi Şerbetçi “Kudbüddîn-i Şîrâzî”, *D.İ.A.* C.26, Ankara, 2002, s. 487–489.

¹¹⁰ *Abül-Farac Tarihi*, Ebü'l-Ferec Barhebraeus Yuhanna İbnü'l-İbri, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987, C. II, s. 610-611.

¹¹¹ Erdem, s. 78.

¹¹² Gökdoğan, s. 207-208.

astronomi kitabını kaleme almıştır. Bunlardan birincisi “*Nihâyet el-idrâk fî dirâyet el-eflâk*” (Gök Kürenin Bilgisini Anlamanın Sınırı), ikincisi de “*el-Tuhfet el-şâhiyye fî ilm el-hey’e*” (Astronomide Kraliyet Armağanı)’dir¹¹³.

13. Muhammed b. Ebu Bekr-i Tiflisi: Sivas’ta ilim ve faziletiyle tanınan “*Tiflisi*” adında bir aile vardı. Muhammed Bin Ebu Bekr-i Tiflisi’nde bu aileden olduğu zikredilmektedir. Kitabeye göre ailenin silsilesi şöyledir: Hüseyinü’t-Tiflisi, Hacı Ömer Tiflisi, Ebu Bekir Tiflisi ve bu zatın oğulları Muhammed ve Hoca Cemaleddin Tiflisi’dir.

Muhammed Bin Ebu Bekr-i Tiflisi’nin kabri, Abdulvahhab Gazi Türbesine çıkan yol üzerindedir. Bu mezarlıkta değişik biçimlerde kabir taşları bulunmaktadır. Muhammed Bin Ebu Bekr’in kabri dikdörtgen şeklindedir. Mezar taşında adı sülisle yazılmış -Ayete’l-Kürsü’nün de olduğu- kitabesi vardır. Kitabede şunlar yazılıdır: “*Bu; genç, mutlu, şehit, rahmetli, günahları bağışlanmış, Allah’ın rahmetine muhtaç Muhammed b. Ebu Bekr-i Tiflisi’nin kabridir. Allah onu, ana ve babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın. 791/1389 yılın Zilhicce’sinin onu*”¹¹⁴.

14. Muhammed b.Mahmud el-Habbâzî: Tahminen H. 780–790 yılları arasında Sivas’ta bulunan âlimlerdendir. İbrahim el-Kırımî Sivas’a geldiğinde kendisinden ders almıştır¹¹⁵.

15. Muhyiddi İbnü’l-Arabî: İbnü’l-Arabî 1215 yılında Sivas’a gelip bir süre burada yaşamıştır. Dönemin Sultanlarından I.İzzeddin Keykavus’un sohbet meclislerinde bulunmuş onun iltifatına mazhar olmuştur¹¹⁶. İbnü’l-Arabî, daha sonra Sadreddin Konevî’nin annesi ile evlenmiş ve Konevî’nin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Daha sonra Mekke’ye yerleşmiş olan Arabî, Şam’a döndüğünde 1240 senesinde vefat etmiştir¹¹⁷.

16. Necme’-d-Din-i Dâye: Daha çok “Necmeddin Râzî” lakabıyla tanınan¹¹⁸Necme’-d-Din-i Dâye, Kübreviyye tarikatından Necme’-d-din’i Kübrâ’nın talebesidir. Hocası, Moğollara karşı cihat ilan edip müridleriyle birlikte onlara karşı savaştı ve şehit düştü. Talebelerinin bir kısmı şehit olurken diğerleri dağıldı. Dağılanların bir kısmı (Sadeddin-i Hamevî, Mevlana’nın babası Baha Veled ve halifesi Muhakkık-ı Tirmizî, Necme’-d-din’i Dâye vs.)¹¹⁹ Anadolu’ya geldi. Gelenlerden Necme’-d-din’i Dâye Sivas’ta bulunmuş ve Şeyh Evhadüddin ile de burada karşılaşmıştır. Karşılaşmaları *Menakıb-nâme*’nin sekizinci hikayesinde

¹¹³ Gökdoğan, s. 208.

¹¹⁴ İ. Hakkı-R.Nafiz, s. 192.

¹¹⁵ Erdem, s. 81.

¹¹⁶ Kadir Özköse, “Selçuklular Döneminde Sivas’ın Tasavvufî Kültür Yapısı”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005*, s. 253; Demir, a.g.e., s. 201.

¹¹⁷ Demir, s. 201.

¹¹⁸ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 202.

¹¹⁹ Özköse, “Sivas’ın Tasavvufî Kültür Yapısı”, s. 255; Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü’-d-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul 2005, s. 14.

anlatılmaktadır¹²⁰. Necme'd-Din-i Dâye, eğitimini Necme'd-din'i Kübrâ ve Şeyh Mecdü'd-Din'in yanında yapmıştır. Kaleme aldığı eserler: “*Tefsir-i Bahru'l-Hakâyık*” ve ünlü eseri “*Mirsadü'l İbad*” dır. 1256 yılında vefat eden¹²¹ Necme'd-Din-i Dâye'nin öldüğü yer ve mezarı bilinmemektedir.

Necmü'd-Din Dâye, ilim ve sanat arasındaki bağlantıyı şöyle tanımlar; Sanat “insanın sahip olduğu ilmi sayesinde ruhunu, duygu ve düşüncesini eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır”¹²². Dâye, sanatı ilmin neticesi olarak görmektedir.

Necme'd-Din-i Dâye, ünlü eseri “*Mirsadü'l İbad*”ı Kayseri'de yazmaya başlar, 1230 yılında Sivas'ta tamamlayarak, Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubat'a sunar. 1421 yılında Karahisar'lı Kasım b. Muhammed bu değerli eseri “*İrşâdu'l-Mürîd ile'l-Murâd*” adıyla Türkçeye çevirmiş ve dönemin Osmanlı Padişahı Sultan II. Murat'a sunmuştur¹²³.

Mirsâdu'l-ibâd'da köyler ve köylülerin durumu gayet ayrıntılarına inilerek müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Eserde Köy hayatının nasıl düzenleneceği, köylülerin hangi metotlarla eğitilmesi ve organize edilmesi gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Necmü'd-din-i Dâye, eserinde o günkü şartlara göre ideal bir köy ve köylü tipi oluşturmuştu¹²⁴. “*Mirsad'ül İbad*”, Anadolu'daki otuz kadar siyasetnameden biridir. Diğerlerinden farklı yönü ise köy teşkilatından bahsediyor olmasıdır.

Bu eser ilk defa, Fuat Köprülü tarafından belge olarak kullanılmıştır¹²⁵. Ama eserin yukarda bahsettiğimiz yönünü tesbit edememiş yalnız giriş kısmından yararlanmıştır.

17. Recep b. İbrahim el-Kırımî :Kırımî, Bursa'dan Sivas'a gelip Mahmud el-Habbazî'den ders almıştır. Sivas'tan sonra Kastamonu'ya gidip bir süre orada kalmış ve tekrar Bursa'ya dönmüştür. İbrahim el-Kırımî H. 795 yılında burada vefat etmiştir¹²⁶.

18. Safiyü'd-Din Urmevî: Hindistan doğumlu olan Allame Şeyh Safiyü'd-Din Muhammed b. eş-Şafii el-Hindî Urmevî'nin babası, Azerbaycan'ın Urmevî kentinden Hindistan'a göç etmiştir. Urmevî genç yaşında Hindistan'dan ayrılır ve

¹²⁰ Bayram, a.g.e., s.142–143.

¹²¹ Bayram, s.14; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 202.

¹²² Bayram, *Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s.137; aynı mlf., *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara, 1995, s. 39.

¹²³ Bayram, *Menâkıb-Nâmesi*, s.14; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s.202.

¹²⁴ Sefer Solmaz, “Danışmendliiler Devleti ve Kültürel Mirasları”, (*Basılmamış Doktora Tezi Sel. Üniv. Sos. Bil. Ens.*), Konya, 2001, s.145-147; Ayrıntı için Bkz. Necmü'd-din-i Dâye, *Mirsâdu'l-ibâd*, (nşr. M. Emin Riyahî,) Tahran, 1366, s. 513–548.

¹²⁵ Mehmed Fuad Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin yerli kaynakları*, Ankara, 1943, Belleten'in 27. sayısından ayrıbasımdır, s. 447-448.

¹²⁶ Erdem, s. 81.

sırasıyla Yemen, Hicaz ve Mısır'da bulunur. 1271 yılında da Anadolu'ya gelir¹²⁷. Safiyü'd-Din Urmevî, bir müddet Sivas'ta kalmış ve Şifai'ye tıp medresesinde doktor olarak çalışmıştır¹²⁸. Buradan da başkent Konya'ya giderek oraya yerleşmiştir¹²⁹. Konya'da, Mevlana ile arasında geçen bazı olaylardan sonra talebeleriyle birlikte gidip ona mürit olmuştur¹³⁰.

Daha sonra Konya'dan ayrılarak Anadolu'yu terk eder ve Suriye'ye yerleşir. Ömrünün sonuna kadar burada yaşar ve medreselerde ders verir. 1315 yılında da vefat eder. Kaleme aldığı eserlerden tesbit edilenler ise şunlardır: “*el-Faik fi Usulü'd-Din, Risaletü'n-Nefsiyye*”, “*Kitab Nihayetü'l-Vûsûl ila İlmü'l-Usul*”, “*Zübdetü'l-Kelâm fi İlmü'l-Kelâm*”¹³¹.

19. Şeyh Evhâdüdin Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmâni: Türk asıllı olan Evhadü'd-din, İran'ın Kirman bölgesindedir¹³². 1164 doğumlu olan¹³³ Kirmâni, Bağdad'ın ünlü şeyhi Rüknü'd-din-i Sücasî'nin terbiyesi ve himayesinde yetişmiştir¹³⁴. Şeyh Evhâdüdin, Futuvvet teşkilatı'nın Anadolu'da kurulmasını ve kadrolaşmasını sağlamıştır. Ahi teşkilatının da kurulmasına büyük yardımları olmuştur. Evhâdüdin, Fatma Bacı'nın babası dolayısıyla Ahi Evren'in kayınpederidir¹³⁵. Evhadiyye Tarikatının da kurucusu olan Kirmani'nin, adına yazılmış olan “*Menakib-nâme*” de hayatıyla ilgili bilgiler ve hikayeler anlatılmaktadır.

Daha sonraları değişik görevlerle birçok kentleri gezmiş ve değişik insanlarla tanışarak çevresini genişletmiştir. Kayseri'de bulunduğu dönemler Fatma Hatun (Bâciyân-ı Rum teşkilatının kurucusu) dünyaya gelmiştir. Malatya, Sivas ve Konya'da defalarca bulunmuştur. Hatta Sivas'ta bulunduğu bir dönem, I.İzzeddin Keykavus'un muhalifleri yanında yer aldığından dolayı hapse girdiğini yukarıda zikretmiştik. Bu olayla ilgili malumat “*Menâkıb-nâme*”nin altmış beşinci hikâyesinde yer almaktadır¹³⁶. Kirmânî, yetmişli yaşlarda iken vefat etmiştir¹³⁷.

¹²⁷ Nesirova, s. 176.

¹²⁸ Kamuran İ.Gürkan, “Selçuklu Hastaneleri”, Malazgirt Armağanı, Ankara, 1972, s. 40-42.

¹²⁹ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkibeleri*, (çev.Tahsin Yazıcı), C.I, İstanbul, 1986, s. 323-324.

¹³⁰ Eflâki, *Ariflerin Menkibeleri*, s. 323-324.

¹³¹ Nesirova, s. 178.

¹³² Bayram, *Evhadiyye Tarikatı*, s. 21.

¹³³ Bayram, *Menâkıb-Nâmesi*, s. 29.

¹³⁴ Bayram, a.g.e., s. 9.

¹³⁵ Bayram, s.VIII-IX.

¹³⁶ Bayram, *Evhadiyye Tarikatı*, s.31-34; aynı mlf., *Menâkıb-Nâmesi*, s.14,268-275.

¹³⁷ Bayram, a.g.e., s. 30.

20. Şeyh Hüseyin-i Rai (Şeyh Çoban): Şeyh Çoban'ın asıl adı, "Hüseyin Rai"dir¹³⁸. Babasının sığırları çok olduğundan Hüseyin, büyüyünce sığır gütmekle görevlendirilir. Kendisine, Arapça "çoban" manasında "Rai" denilmesi bu yüzdendir.

Rıdvan Nafız ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın birlikte hazırladıkları "Sivas Şehri" isimli eserde, Şeyh Hüseyin-i Rai'nin "Menakıb-ı Tacü'l-Arifin Seyyid Ebul Vefa" adı ile bilinen eserde H.501 senesinde vefat eden büyük mutasavvıf Ebu'l Vefa Hazretlerinin, yedinci halifesi olduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır¹³⁹. Ebu'l Vefa Hazretlerinin menakıbından bahseden eserlere baktığımızda, onun ileri gelen halifeleri arasında Şeyh Hüseyin-i Rai ismini görmekteyiz. Şeyh Hüseyin-i Rai hicri V. asrın sonu ile VI. asrın başlarında yaşamıştır.

Hüseyin Rai çobanlığı bırakır ve Tacü'l Arifin Ebu'l Vefa Hazretlerinden ders alır. Erenler yolunda öyle bir mertebeye ulaşır ki, bizzat Ebu'l Vefa Hazretleri tarafından başkalarına ders vermek ve onları irşadla görevlendirilir.

Kaynak eserlerde Hüseyin-i Rai'nin "Alp Erenler"den olduğunun dair ifadeler vardır¹⁴⁰. Bu duruma göre Hüseyin-i Rai, hem gönüller fethetmek ve hem de din uğrunda düşmanla savaşmak için doğu tarafından kalkıp Sivas'a kadar gelmiştir. Şeyh Çoban, Şeyh Merzuban'la birlikte Sivas'a gelmiş ve buraya yerleşmişti. Şeyh Merzuban ise Zara ilçesinin, Eğnir (Kadriye) Köyü yakınında Tekke Köyüne yerleşmişti¹⁴¹.

Şeyh Çoban türbesi, 1930'lu yıllara kadar bir vakıf gibi işlemiştir¹⁴². Köylerden gelen aynı yardımlar, ziyaretçilere dağıtılmıştır.

21. Şeyh Şemsü'd-Din Ömer b. Ahmed et-Tiflisi: Evhadü'd-Din-i Kirmanî'nin müridi olan Tiflisi hakkında tek kaynak *Menakıb-ı Evhadü'd-Din*'dir¹⁴³. Eserde şahısla ilgili birçok hikâyeler anlatılmıştır. (Özellikle 14.15.¹⁴⁴39. 40.¹⁴⁵ 69.¹⁴⁶ hikâyeler) 39. hikâyede Şemsü'd-Din Ömer B. Ahmed-i Tiflisi'ye ve onunla Evhadü'd-Din arasındaki ilgi ve mensubiyete işaret etmiştir.

¹³⁸ *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, yay. haz. İlhan Apak, İstanbul, C.VII., s. 317.

¹³⁹ İ. Hakkı-R.Nafız, s. 163 (Dipnot-70).

¹⁴⁰ İ. Hakkı-R.Nafız, s.129.

¹⁴¹ Şeyh Merzuban hakkında Bkz.; Saim Savaş, *Bir tekkenin dini ve sosyal tarihi Sivas Ali Baba zaviyesi*, İstanbul, 1992, s. 179; Zeynep Öztürk, "Zara'daki Büyük Zatlar ve Zara'nın Gelenekleri", *C.Ü. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Ana.Bil.Dal. Yayınlanmamış Lisans Tezi*, Sivas, 2004, s. 32-33; Cezmi, Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, 1992, C. III. s. 177; Hasan Yüksel, "Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefai Zaviyesi, Şeyh Merzuban Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi* S. 25, Ankara, 1995, s. 239; Adnan Mahiroğulları, *Dünden Bugüne Zara*, Sivas, 1999, s.251-252.

¹⁴² Şükrü Akkaya, *Orta Anadolu'da Bir Dolaşma*, Ankara, 1934, s. 23.; İbrahim Yasak, *Sivas Yanırları ve Abdulvehhab Gazi Hazretleri*, Sivas, 2004, s. 106-108; İ. Hakkı-R.Nafız, s. 163.

¹⁴³ Nesirova, s.173.

¹⁴⁴ Bkz. Bayram, *Menâkıb-Nâmesi*, s. 147- 149.

¹⁴⁵ Bkz. Bayram, a.g.e., s.210-222.

¹⁴⁶ Bkz. Bayram, s.278-279.

Babası Ahmet, büyük bir tacir ve aynı zamanda da müderris idi¹⁴⁷. Genç yaşta babasını kaybeden Şemsü'd-Din Ömer, babasından kalan servetini tasavvuf yolunda ortağı olan amcasına hibe etmiştir. Daha sonra Sivas'ta gördüğü Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmanî'ye intisap etmiş ve onun müridi olmuştur. Bu menakıb-name'nin yazarının da Tiflisi'nin müridi ve yakını olduğu anlaşılmaktadır. Menakıb-name'nin anlatımlarından, Şemsü'd-din'i Tiflisi'nin Sivas'ta ikamet ettiği, Kayseri'de de Evhadü'd-din ve yakınlarıyla münasebetinin olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁸.

Şeyh Evhadü'd-Din, Bağdat'a giderken genç müridi Şemsü'd-Din Ömer'i de beraberinde götürmüştür. Eserdeki hikâyelerde şahsa verilen lakap ve unvanlar (*Şeyhu'l-Muazzam, Kıdvetü'l-Hulefa Hâce Şemsü'd-Din Tiflisi'*)¹⁴⁹ Şemsü'd-Din Ömer'in, Şeyh'in önemli bir müridi olduğunu göstermektedir.

Oğlu Muhammed'in bildirdiğine göre; Şeyh Evhadü'd-din'in en son vefat eden halifesi Şeyh Şemsü'd-Din-i Tiflisi'dir. Yine oğlunun bildirdiğine göre, Şemsü'd-Din Ömer, uzun süre Evhadü'd-Din-i Kirmani ile beraber olmuş, onun pek çok manzum ve mensur sözlerini, bizzat Şeyhin kendisinden dinlemiş ezberlemiş ve zevkine ermiştir. Tiflisi'nin, Evhadü'd-din'i Kirmani'yi öven Farsça birkaç rubaisi, rubai mecmualarıyla günümüze gelmiştir¹⁵⁰.

22. Şeyh Şemşe'd-Din Ömer b. Ahmet'et-Tiflisi'nin oğlu Muhammed: Ahmed et-Tiflisi'nin oğludur. Muhammed'in oğlu Süleyman ve torunu Hüseyin de ilimle meşgul olmuştur¹⁵¹. “*Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmani'*” ile Evhadü'd-din-i Kirmani'nin Rubailerini derleyip kaleme almıştır¹⁵². Sivaslı olan Muhammed eserde Kirmani'nin kızı Fatma Bacıdan da bahsetmektedir¹⁵³.

23. Şeyh Yar Ali: Eratna Oğulları devri bilginlerinden olan Yar Ali¹⁵⁴, Kadı Burhaneddin döneminde Sivas'a şeyhülislâm olarak atanmıştır¹⁵⁵.

24. Şihâbu'd-Din İsa: Şeyh Evhadü'd-Din, Sivas'ta iken hizmetinde bulunan halifelerindendir. Evhadü'd-Din Kirmani hakkında yazılmış olan “*Menâkıb-nâme*” nin 20.ve 39. hikayelerinde Şihâbu'd-Din İsa'nın adı geçmektedir¹⁵⁶.

¹⁴⁷ Bayram, s.72–73; aynı mlf., *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya, 1993, s.98; aynı mlf., *Şeyh Evhadü'd-din Hamit el - Kirmani ve evhadiyye Hareketi*, Konya, 1999, s. 94.

¹⁴⁸ İ. Hakkı-R.Nafiz, s.155–159; Bayram, *Evhadiyye Hareketi*, s.94.

¹⁴⁹ İ. Hakkı-R.Nafiz, s. 50.

¹⁵⁰ Bayram, *Evhadiyye Hareketi*, s. 94.

¹⁵¹ Bayram, a.g.e., s. 119–121.

¹⁵² Bayram, *Menâkıb-Nâmesi*, s. IX.

¹⁵³ Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca*, s.72

¹⁵⁴ Bayram, a.g.e., s.70

¹⁵⁵ Demir, a.g.e., s. 199.

¹⁵⁶ Bayram, *Evhadiyye Tarikatı*, s.102; aynı mlf., *Menâkıb-Nâmesi*, s. 76.

25. Yusuf b.Said es-Sicistanî: Hukukçulardan olan Sicistanî, “*Münyete’l-Müfît*” adlı eserini 1241 yılında Sivas'ta tamamlamıştır¹⁵⁷.

26. Yusuf Meddâh: 1368’lerde Sivas’ta yaşamış olan Yusuf Meddâh, “*Varka*” ve “*Gülşah*” Mesnevilerini kaleme almıştır¹⁵⁸. Eserlerinden Mevlevî olduğu anlaşılmaktadır.

27. Zeyne’l-Müneccim b. Süleyman el-Konevî: Konevî’nin 1370–1371 tarihinde Sivas’ta kaleme almış olduğu “*Ahkâm-ı sâl-i Türkan*” adlı eserini Osman Turan, “*Nuruosmaniye Kronolojisi*” olarak yayınlamıştır. Türk astrolojisi üzerine, On iki hayvanlı Türk takvimine ait bir ahkâmı da içeren eser, özellikle Eratna oğulları ve dönemin Orta Anadolu’su hakkında önemli bir kaynaktır¹⁵⁹.

Sivas’taki Ahîler : Sivas’ın eğitim, kültür, sanat, iktisat ve dini (özellikle tasavvufi) hayatında büyük rol oynayan ahilerden bazıları şunlardır; Ahi Emir Ahmed¹⁶⁰, Ahi Ali Çelebi(Ahi Carullah) , Ahi Ali Çelebi, Ahi Mehmet Külâh Düz, Ahi Mecdüddin, Ahi İsa¹⁶¹, Ahi Bıçakçı Ahmed, Ahi Çelebi, Ahi Ahmed Çelebi, Ahi Divane(Ahi-i Erzurumi)¹⁶², Ahi Nasıreddin(Masuriddin) vs

Sonuç

Anadolu medreselerinin en çok gelişme gösterdiği yerlerden birisinin de şüphesiz Sivas olduğu görülmektedir. Sivas’ın birçok yerinde medreseler açılmış ve buralarda âlimler ve mutasavvıflar yetişmiştir. Dönemin meşhur müderrisleri bu medreselerde ders vermişlerdir. Sivas, önemli ilim ve kültür merkezlerinden birisi olmuştur. Selçuklular dönemi, Anadolu’nun diğer yerlerinde olduğu Sivas’ta da âlimler, mutasavvıflar ve müderrisler de hak ettikleri değeri ve saygıyı bulmuşlardır.

Anadolu’nun çoğu yerinden olduğu gibi Sivas’tan da Türk çocukları İslâm âleminin belli başlı ilim merkezlerine giderek oralarda yetişmişlerdir. Anadolu’ya döndüklerinde medreselerde müderris olarak görev yapmışlardır. Aynı zaman da seyyah gibi gezen bu âlimler, İlk devir Osmanlı âlimlerinin yetişmesinde etkili olmuşlardır.

Ahilerin de Sivas’ta büyük hizmetlerine rastlıyoruz. Genellikle zaviyeler kurarak halka, hem ticari hem de ahlaki konularda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

¹⁵⁷ Demir,a.g.e., s. 204.

¹⁵⁸ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1980, s. 339-342; Demir, a.g.e., s. 202.

¹⁵⁹ Demir, s. 203; Gökdoğan, s. 209.

¹⁶⁰ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları -I-*, s.44.

¹⁶¹ Yasak, *Sivas Yatırları*, s. 60.

¹⁶² Yasak, a.g.e., s. 108.

KAYNAKLAR

- ABÛ'L-FARAC, Gregory, (BarHebraeus), *Abûl-Farac Tarihi*, (çev.Ömer Rıza Doğrul), C.
II. TTK, Ankara 1950.
- AĞIRMAN, Cemal, "Ahmedî'nin İskender-nâme'sinde Peygamber Tasavvuru",
Selçuklu-
lar Döneminde Sivas Sempozyumu 2005.
- Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkibeleri*, (çev.Tahsin Yazıcı), C.I, İstanbul 1986.
- Ahmed Midhat Efendi, *Mufassal Tarih-i Kurun-i Cedide*, İstanbul 1331/1912.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi, -I- (1243-1433)*, İstanbul 1995.
- AKDOĞAN, Yaşar, *İskendernâme'den Seçmeler*, Ankara 2000.
- AKKAYA, Şükrü, *Orta Anadolu'da Bir Dolaşma*, Ankara 1934.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984.
- ASLANOĞLU, İbrahim, *Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları -I-*, Sivas, 2006.
- ATAY, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983.
- ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*,
TTK. yay. Ankara 1998.
- Aziz binErdeşir el-Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, (Nşr.Fuad Köprülü), İstanbul 1928,
(Türkçe
Trc.Mürsel Öztürk), Ankara 1990.
- Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâ'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannafin*, İstanbul 1951.
- BALIK, İbrahim, "Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi",
Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005.
- BALTACI, Cahit, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- BAŞEL, M. Fahreddin, *Sivas Bülteni*, Sivas Mektupçusu, Sivas 1935.
- BAYRAM, Mikâil, *Şeyh Evhâdü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993.
- _____, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul 2005.

- _____, *Şeyh Evhadü'd-din Hamit el - Kirmani ve evhadiyye Hareketi*, Konya 1999.
- _____, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.
- _____, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara 1995.
- _____, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001
- _____, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", SÜSAM, V.Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya 1995.
- BAYRAKTAR, M.Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, İstanbul 1994.
- BİLGE, Arif, *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması ve Aramızdaki Rumlar Tarihi*, Konya 1971.
- BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (1299–1915) I-II*, (haz. Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral yay. İstanbul 1981.
- CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev.Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediylıldız, TTK yay., Ankara 1992.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "İlk Anadolu Vatan Kültürü Kurucuları", *TM*, XVII, İstanbul 1972.
- COŞAN, Esad, *Hacı Bektaş-i Veli- Makalat*, Ankara
- DARKOT, Besim, "Sivas", *İslam Ansiklopedisi-X-*, İstanbul 1950.
- DARTMA, Bahattin, "Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazi Bir Şahsiyeti: Şihabuddin es-Sivasi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu* 2005.
- DEMİR, Mustafa, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005.
- _____, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri", *Ege.Ünv.Sos.Bil.Enst.Tarih Ana.Bil.Dal. Doktora Tezi*, İzmir-1996.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (çev.Mürsel Öztürk), Ankara 2001.
- DEMİREL, Ömer, *Osmanlı dönemi Sivas şehri ve esnaf teşkilatı*, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas 1998.
- ERDEM, İlhan, "Türkiye Selçuklu –İlhanlı İlişkilerinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu* 2005.
- GÖDE, Kemal, *Sultan Alâeddin Eratna*, Ankara 1990.
- GÖKBEL, Ahmet, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul 2004.

- GÖKHAN, İlyas, “XIV. yy.ın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ve Eretna Beyle Olan İlişkileri”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005.
- GÖKDOĞAN, Melek Dosay, “Selçuklular Dönemindeki Bilimsel Etkinliklerde Sivas’ın Yeri”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu 2005.
- GÜNDOĞDU, Cengiz, *Hacı Bektâş-ı Velî*, Ankara, 2007.
- GÜRKAN, Kamuran İ., “Selçuklu Hastaneleri”, Malazgirt Armağanı, TTK.Ankara 1972.
- İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye(Selçuk Name)-I*,(çev.Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- İbn Bibi, *Muhtasar Selçuknâme*, (nşr.M.H.Houtsma), Leiden 1902, s.5 ;(Türkçe trc. M.Nuri Gençosman), Ankara 1941.
- İNAN, Afet, “Kayseri’de Gevher Nesibe Şifaiyesi”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993.
- İZGİ, Cevat, “Hubeyş et-Tiflisî”, İ.A., C.18, İstanbul 1998.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdil’lah, *Keşfu’z Zunun an Esami’l Kütübi ve’l Fünün*, (Hazırlayanlar: Şerafeddin yaltkaya ve Kilisli Rıf’at Bilge) İstanbul 1971, II.
- KAYAOĞLU, İsmet, “Turumtay Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, 12, Ankara 1978.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsamaratü’l-Ahbar*, (çev.Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.
- KIRBOĞA, M.Ali , *Kamus-ül-Kütüp ve Mevzuatil’Müellafat*, Konya 1974.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad, *Osmanlı Devleti’nin kuruluşu*, 5. Baskı, Ankara 1994.
- _____, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, VII/27, Ankara 1943.
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB yay., İstanbul 1993.
- KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, C.I
- MAHİROĞULLARI, Adnan, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul 2001.
- _____, *Dünden Bugüne Zara*, Sivas 1999.
- Necmü’l-din Dâye, *Mirsâdu’l-ibâd*, nşr. M. Emin Riyahî, Tahran 1366.
- NESİROVA,Elnur, XIII.Yüzyıl Başlarında Anadolu Azerbaycan İlişkileri,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sel.Ünv.Sos.Bil.Ens., Konya 2003.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim Özaydın, "Mengücekliler", DGBİT, ed.H.D.Yıldız, c.8, İstanbul 1989.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Danışmendliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VIII, İstanbul 1992.
- ÖZKÖSE, Kadir, "Selçuklular Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu* 2005.
- ÖZTÜRK, Zeynep, "Zara'daki Büyük Zatlar ve Zara'nın Gelenekleri", C.Ü. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Ana.Bil.Dal. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Sivas, 2004.
- Reşîdüdîn, Câmîu't-tevârih, (nşr.Ahmet Ateş), Ankara 1960.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi -II-*, (çev.Fikret İşıltan), Ankara 1992.
- SARGUTAN, Erdal, "Selçuklularda Tıp ve Tıbbi Kuruluşlar", *Vakıflar Dergisi*, 1976/11, Ankara, 1976
- SAVAŞ, Saim, *Bir tekkenin dini ve sosyal tarihi Sivas Ali Baba zaviyesi*, İstanbul 1992.
- SÖZEN, Metin, *Anadolu kentleri*, İstanbul 1971.
- SÜMER, Faruk - Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve çeviriler)*, 2. baskı, Ankara 1988.
- ŞERBETÇİ, Azmi, "Kudbüddîn-i Şîrâzî ", *İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV., Ankara 2002.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, 3. baskı, İstanbul 1993.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 7.baskı, İstanbul 2002.
- _____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 6.Baskı, İstanbul 2001.
- TUNCER, Cezmi, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, C. III, 1992.
- Urfalı Mateos *Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara 2000.
- UYUMAZ, Emine, "Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubâd Dönemine (1220-1237) Bir Bakış, *Cogito -Selçuklular- Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.29, İstanbul 2001.
- _____, *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara, 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitâbeler*, İstanbul H.1345.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, (yay. Haz. Recep Toparlı), Sivas 1998.

-
- _____, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi-I*, Ankara 1982.
- YASAK, İbrahim, *Sivas Yatırları ve Abdulvehhab Gazi Hazretleri*, Sivas, 2004.
- YÜKSEL, Hasan, “Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefai Zaviyesi, Şeyh Merzuban Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 25, Ankara, 1995.
- YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, Ankara 1989.